प्रवेश सं० 19913 विषय: धर्मशास्त्र कम सं०

नाम याज्ञवल्क्यस्मृति (२ अध्याय) ग्रन्थकार

पत्र सं० 1 — 2

श्लोक सं० — अक्षर सं० (पंक्तौ) ५२ पंक्ति सं० (पृष्ठे) १६

आकार: १२.५ / ६ लिपि: दे.ना. आधार: का०

वि० विवरणम सं० 3481

पी० एस० यू० पी० — एस एस० सी० ई० — १६५९ — ५० ००० त० ३५२९

इति राजधर्मप्रकरणं । इति याज्ञवल्कीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ व्यवहारान्नृपः पश्येद्विद्वद्भिर्ब्राह्मणैः सह । धर्मशास्त्रानुसारेण क्रोधलोभविवर्जितः ॥
१ ॥ श्रुताध्ययनसंपन्ना धर्मज्ञाः सत्यवादिनः । राज्ञा सभासदः कार्या रिपौ मित्रे च ये समाः ॥ २ ॥ अपश्यता कार्यवशाद्व्यवहारान्नृपेण तु । सभ्यैः सह नि
योक्तव्यो ब्राह्मणः सर्वधर्मवित् ॥ ३ ॥ रागाल्लोभाद्भयाद्वापि स्मृत्यपेतादिकारिणः । सभ्याः पृथक्पृथग्दंड्या विवादाद्द्विगुणं दमं ॥ ४ ॥ स्मृ
त्याचारव्यपेतेन मार्गेणाधर्षितः परैः । आवेदयति चेद्राज्ञे व्यवहारपदं हि तत् ॥ ५ ॥ प्रत्यर्थिनोऽग्रतो लेख्यं यथावेदितमर्थिना । समामासतद
र्द्धाहर्नामजात्यादिचिह्नितं ॥ ६ ॥ श्रुतार्थस्योत्तरं लेख्यं पूर्वावेदकसन्निधौ । ततोऽर्थी लेखयेत्सद्यः प्रतिज्ञातार्थसाधनं ॥ ७ ॥ तत्सिद्धौ सिद्धिमाप्नो
ति विपरीतमतोऽन्यथा । चतुष्पाद्व्यवहारोऽयं विवादेषूपदर्शितः ॥ ८ ॥ अभियोगमनिस्तीर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत् । अभियुक्तं च नान्येन नो
क्तं विप्रकृतिं नयेत् ॥ ९ ॥ कुर्यात्प्रत्यभियोगं तु कलहे साहसेषु च । उभयोः प्रतिभूर्ग्राह्यः समर्थः कार्यनिर्णये ॥ १० ॥ निह्नवे भावितो दद्याद्धनं रा
ज्ञे च तत्समं ॥ मिथ्याभियोगी द्विगुणमभियोगाद्धनं हरेत् ॥ ११ ॥ साहसस्तेयपारुष्यगोभिशापात्यये स्त्रियां । विवादयेत्सद्य एव कालोऽन्यत्रे
च्छया स्मृतः ॥ १२ ॥ देशाद्देशान्तरं याति सृक्किणी परिलेढि च । ललाटं स्विद्यते चास्य मुखं वैवर्ण्यमेव च ॥ १३ ॥ परिशुष्यत्स्खलद्वाक्यो विरुद्धं बहु भा
षते । वाक्चक्षुः पूजयति नो तथोष्ठौ निर्भुजत्यपि ॥ १४ ॥ स्वभावाद्विकृतिं गच्छेन्मनोवाक्कायकर्मभिः । अभियोगेऽथ साक्ष्ये वा दुष्टः स परिकीर्ति
तः ॥ १५ ॥ संदिग्धार्थं स्वतन्त्रो यः साधयेद्यश्च निष्पतेत् । न चाहूतो वदेत्किंचिद्धीनो दंड्यश्च स स्मृतः ॥ १६ ॥ साक्षिषूभयतः सत्सु साक्षिणः पू
र्ववादिनः । पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवन्त्युत्तरवादिनः ॥ १७ ॥ सपणश्चेद्विवादः स्यात्तत्र हीनं तु दापयेत् । दंडं च स्वपणं चैव धनिने धनमेव
च ॥ १८ ॥ छलं निरस्य भूतेन व्यवहारान्नयेन्नृपः । भूतमप्यनुपन्यस्तं हीयते व्यवहारतः ॥ १९ ॥ निह्नुते लिखितं नैकमेकदेशविभावित
ः । दाप्यः सर्वं नृपेणार्थं न ग्राह्यस्त्वनिवेदितः ॥ २० ॥ स्मृत्योर्विरोधे न्यायस्तु बलवान्व्यवहारतः । अर्थशास्त्रात्तु बलवद्धर्मशास्त्रमिति
स्थितिः ॥ २१ ॥ प्रमाणं लिखितं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितं । एषामन्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते ॥ २२ ॥ सर्वेष्वर्थविवादेषु बलवत्युत्तरा
क्रिया । आधौ प्रतिग्रहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तरा ॥ २३ ॥ पश्यतोऽब्रुवतो भूमेर्हानिर्विंशतिवार्षिकी । परेण भुज्यमानाया धनस्य

याज्ञ॰ व॰

र्वार्षिकी ।२४। आधिः सीमोपनिक्षेपजडबालधनैर्विना । तथोपनिधिराजस्त्रीश्रोत्रियाणां धनैरपि ।२५। आध्यादीनां विहर्तारं धनि
ने दापयेद्धनं । दंडं च तत्समं राज्ञे शक्त्यपेक्षमथापि वा ।२६। आगमोऽभ्यधिको भोगाद्विना पूर्वक्रमागतात् । आगमेऽपि बलं नैव भुक्ति
स्तोकापि यत्र नो ।२७। आगमस्तु कृतो येन सोऽभियुक्तस्तमुद्धरेत् । न तत्सुतस्तत्सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसी ।२८। योऽभियुक्तः परेतः
स्यात्तस्य रिक्थी तमुद्धरेत् । न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विना कृता ।२९। नृपेणाधिकृताः पूगाः श्रेणयोऽथ कुलानि च । पूर्वं पूर्वं गुरु
ज्ञेयं व्यवहारविधौ नृणां ।३०। बलोपधिविनिर्वृत्तान् व्यवहारान्निवर्तयेत् । स्त्रीनक्तमन्तरागारबहिःशत्रुकृतांस्तथा ।३१। मत्तोन्मत्ता
र्तव्यसनिबालभीतप्रयोजितः । असंबद्धकृतश्चैव व्यवहारो न सिध्यति ।३२। प्रनष्टाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनं । वि भावये
न्न चेल्लिंगैस्तत्समं दंडमर्हति ।३३। राजा लब्ध्वा निधिं दद्याद्द्विजेभ्योऽर्धं द्विजः पुनः । विद्वानशेषमादद्यात्स सर्वस्य प्रभुर्यतः ।३४। इत
रेण निधौ लब्धे राजा षष्ठांशमाहरेत् । अनिवेदितविज्ञातो दाप्यस्तं दंडमेव च ।३५। इति व्यवहारमातृकाप्रकरणं । अशीतिभागो
वृद्धिः स्यान्मासि मासि सबंधके । वर्णक्रमाच्छतं द्वित्रिचतुष्पंचकमन्यथा ।१। कांतारगास्तु दशकं सामुद्रा विंशकं शतं । दद्युर्वा स्वकृतां
वृद्धिं सर्वे सर्वासु जातिषु ।२। संततिस्तु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा । वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिद्विगुणा परा ।३। प्रपन्नं साध
यन्नर्थं न वाच्यो नृपतेर्भवेत् । साध्यमानो नृपं गच्छन् दंड्यो दाप्यश्च तद्धनं ।४। गृहीतानुक्रमाद्दाप्यो धनिनामधमर्णिकः । दत्त्वा तु ब्राह्म
णायादौ नृपतेस्तदनंतरं । राज्ञाधमर्णिको दाप्यः साधिताद्दशकं शतं । पंचकं च शतं दाप्यः प्राप्तार्थो ह्युत्तमर्णिकः ।६। हीनजातिं
परिक्षीणमृणार्थं कर्म कारयेत् । ब्राह्मणस्तु परिक्षीणः शनैर्दाप्यो यथोदयं ।७। दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यः स्वकं धनं । मध्यस्थ
स्थापितं तत्स्याद्वर्धते न ततः परं ।८। अविभक्तैः कुटुंबार्थे यदृणं तु कृतं भवेत् । दद्युस्तद्रिक्थिनः प्रेते प्रोषिते वा कुटुंबिनि ।९। न
योषित्पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता । दद्यादृते कुटुंबार्थान्न पतिः स्त्रीकृतं तथा ।१०। सुराकामद्यूतकृतं दंडशुल्कावशिष्टकं । वृथा
दानं तथैवेह पुत्रो दद्यान्न पैतृकं ।११। गोपशौंडिकशैलूषरजकव्याधयोषितां । ऋणं दद्यात्पतिस्तासां यस्माद्वृत्तिस्तदाश्रया ।१२
प्रतिपन्नंयेतकं ।११। गोपशौंडिकशैलूषरजकव्याधयोषितां । ऋणं दद्यात्पतिस्तासां यस्माद्वृत्तिस्तदाश्रया ।१२। प्रतिपन्नं स्त्रि

या॰ वा॰ वल्क॰ म॰

तस्कराः । साहसी दृष्टदोषश्च निर्धूताद्यास्त्वसाक्षिणः ।४। उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोऽपि धर्मवित् । सर्वः साक्षी संग्रहणे चौर्यपा
रुष्यसाहसे ।५। साक्षिणः श्रावयेद्वादिप्रतिवादिसमीपगान् । ये पातककृतां लोका महापातकिनां तथा ।६। अग्निदानां च ये लोका
ये च स्त्रीबालघातिनां । स तान्सर्वानवाप्नोति यः साक्ष्यमनृतं वदेत् ।७। सुकृतं यत्त्वया किंचिज्जन्मांतरशतैः कृतं । तत्सर्वं तस्य जानी
हि यं पराजयसे मृषा ।८। अब्रुवन्हि नरः साक्ष्यमृणं सदशबंधकं । राज्ञः सर्वं प्रदाप्यः स्यात्षट्चत्वारिंशकेऽहनि ।९। न ददाति
हि यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः । स कूटसाक्षिणां पापैस्तुल्यो दंडेन चैव हि ।१०। द्वैधे बहूनां वचनं समेषु गुणिनां तथा । गुणि
द्वैधे तु वचनं ग्राह्यं ये गुणवत्तमाः ।११। यस्योचुः साक्षिणः सत्यां प्रतिज्ञां स जयी भवेत् । अन्यथावादिनो यस्य ध्रुवस्तस्य पराज
यः ।१२। उक्तेऽपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्ये गुणवत्तमाः । द्विगुणा वान्यथा ब्रूयुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः ।१३। पृथक्पृथग्दं
डनीयाः कूटकृत्साक्षिणस्तथा । विवादाद्द्विगुणं दंडं ब्राह्मणं तु विवासयेत् ।१४। यः साक्ष्यं श्रावितोऽन्येभ्यो निह्नुते त
त्तमोवृतः । स दाप्योऽष्टगुणं दंडं ब्राह्मणं तु विवासयेत् ।१५। वर्णिनां तु वधो यत्र तत्र साक्ष्यनृतं वदेत् । तत्पावनाय
निर्वाप्यश्चरुः सारस्वतो द्विजैः ।१६। इति साक्षिप्रकरणम् । यः कश्चिदर्थो निष्णातः स्वरुच्या तु परस्परं । लेख्यं तु सा
क्षिमत्कार्यं तस्मिन्धनिकपूर्वकं ।१। समामासतदर्धाहर्नामजातिस्वगोत्रकैः । सब्रह्मचारिकात्मीयपितृना
मादिचिह्नितं ।२। समाप्तेऽर्थे ऋणी नाम स्वहस्तेन निवेशयेत् । मतं मेऽमुकपुत्रस्य यदत्रोपरि लेखितं ।३। साक्षिणश्च स्वहस्तेन
पितृनामकपूर्वकं । अत्राहममुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समाः ।४। उभयाभ्यर्थितेनैतन्मया ह्यमुकसूनुना । लिखितं ह्यमुकेने
ति लेखकोऽन्ते ततो लिखेत् ।५। विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितं च यत् । तत्प्रमाणं स्मृतं सर्वं बलोपधिकृतादृते ।६
ऋणं लेख्यकृतं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु । आधिस्तु भुज्यते तावद्यावत्तन्न प्रदीयते ।६। देशांतरस्थे दुर्लेख्ये नष्टोन्मृष्टे हृते
तथा । भिन्ने दग्धेऽथवा छिन्ने लेख्यमन्यत्तु कारयेत् ।७। संदिग्धे लेख्यशुद्धिः स्यात्स्वहस्तलिखितादिभिः । युक्तिप्राप्तिक्रि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

या देयं पत्या वा सह यत्कृतं । स्वयंकृतं वा यदृणं नान्यत्स्त्री दातुमर्हति ।१३। पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनाभिप्लुतेऽपि वा । पुत्रपौत्रै
ऋणं देयं निह्नवे साक्षिभावितं ।१४। ऋक्थग्राह ऋणं दाप्यो योषिद्ग्राहस्तथैव च । पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य ऋक्थिनः ।
१५। भ्रातॄणामथ दंपत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि । प्रातिभाव्यमृणं साक्ष्यमविभक्ते न तु स्मृतं ।१६। दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभाव्यं विधीयते । आद्यौ
तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ।१७। दर्शनप्रतिभूर्यत्र मृतः प्रात्ययिकोऽपि वा । न तत्पुत्रा ऋणं दद्युर्दद्युर्दानाय यः स्थितः ।१८। बह
वः स्युर्यदि स्वांशैर्दद्युः प्रतिभुवो धनं । एकच्छायाश्रितेष्वेषु धनिकस्य यथारुचि ।१९। प्रतिभूर्दापितो यत्तु प्रकाशं धनिनां धनं । द्विगुणं
प्रतिदातव्यमृणिकैस्तस्य तद्भवेत् ।२०। संततिः स्त्रीपशुष्वेव धान्यं त्रिगुणमेव तु । वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं रसश्चाष्टगुणः स्मृतः ।२१। आ
धिः प्रणश्येद्द्विगुणे धने यदि न मोक्ष्यते । काले कालकृतो नश्येत्फलभोग्यो न नश्यति ।२२। गोप्याधिभोगे नो वृद्धिः सोपकारे च हापिते । नष्टो
देयो विनष्टश्च दैवराजकृतादृते ।२३। आधेः स्वीकरणात्सिद्धी रक्ष्यमाणोऽप्यसारतां । यातश्चेदन्य आधेयो धनभाग्वा धनी भवेत् ।
२४। चरित्रबंधककृतं सवृद्ध्या दापयेद्धनं । सत्यंकारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ।२५। उपस्थितस्य मोक्तव्य आधिः स्तेनोऽन्यथा
भवेत् । प्रयोजकेऽसति धनं कुलेऽन्यस्याधिमाप्नुयात् ।२६। तत्कालकृतमूल्यो वा तत्र तिष्ठेदवृद्धिकः । विना धारणकाद्वापि वि
क्रीणीत ससाक्षिकं ।२७। यदा तु द्विगुणीभूतमृणमाधौ तदा खलु । मोच्यश्चाधिस्तदुत्पन्ने प्रविष्टे द्विगुणे धने ।२८। इति ऋ
णप्रकरणं । वासनस्थमनाख्याय हस्तेऽन्यस्य यदर्प्यते । द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ।१। न दाप्योऽपहृतं तं तु राज
दैविकतस्करैः । भ्रेषश्चेन्मार्गिते दत्ते दाप्यो दंडं च तत्समं ।२। आजीवन्स्वेच्छया दंड्यो दाप्यस्तं चापि सोदयं । याचितान्वाहित
न्यासनिक्षेपादिष्वयं विधिः ।३। इत्युपनिधिप्रकरणं । तपस्विनो दानशीलाः कुलीनाः सत्यवादिनः । धर्मप्रधाना ऋजवः पु
त्रवंतो धनान्विताः ।१। त्र्यवराः साक्षिणो ज्ञेयाः श्रौतस्मार्तक्रियापराः । यथाजाति यथावर्णं सर्वे सर्वेषु वा स्मृताः ।२। स्त्री
बालवृद्धकितवमत्तोन्मत्ताभिशस्तकाः । रंगावतारिपाखंडिकूटकृद्विकलेंद्रियाः ।३। पतिताप्तार्थसंबंधिसहायरिपु

पाविकृतं चेदागमहेतुभिः ।८। लेख्यस्य पृष्ठेऽभिलिखेद्दत्त्वा दत्त्वर्णिके धनं । धनी वोपगतं दद्यात्स्वहस्तपरिचिह्नितं ।९।
दत्त्वर्णं पाटयेल्लेख्यं शुद्ध्यै वान्यत्तु कारयेत् । साक्षिमच्च भवेद्यत्तु तद्दातव्यं ससाक्षिकं ।१०। इति लेख्यप्रकरणं । तुलाग्न्यापो विषं
कोशो दिव्यानीह विशुद्धये । महाभियोगेष्वेतानि शीर्षकस्थेऽभियोक्तरि ।१। रुच्या वान्यतरः कुर्यादितरो वर्तयेच्छिरः । विना
पि शीर्षकात्कुर्यान्नृपद्रोहेऽथ पातके ।२। सचैलं स्नातमाहूय सूर्योदय उपोषितं । कारयेत्सर्वदिव्यानि नृपब्राह्मणसन्नि
धौ ।३। तुला स्त्रीबालवृद्धान्धपंगुब्राह्मणरोगिणां । अग्निर्जलं वा शूद्रस्य यवाः सप्त विषस्य वा ।४। नासहस्राद्धरेत्फालं
न विषं न तुलां तथा । नृपार्थेष्वभियोगे च वहेयुः शुचयः सदा ।५। तुलाधारणविद्वद्भिरभियुक्तस्तुलाश्रितः । प्रतिमानस
मीभूतो रेखां कृत्वावतारितः ।६। त्वं तुले सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्मिता । तत्सत्यं वद कल्याणि संशयान्मां विमोचय ।७।
यद्यस्मि पापकृन्मातस्ततो मां त्वमधो नय । शुद्धश्चेद्गमयोर्ध्वं मां तुलामित्यभिमंत्रयेत् ।८। इति तुलाविधिप्रकरणं । क
रौ विमृदितव्रीहेर्लक्षयित्वा ततो न्यसेत् । सप्ताश्वत्थस्य पत्राणि तावत्सूत्रेण वेष्टयेत् ।९। त्वमग्ने सर्वभूतानामंतश्चर
सि पावक । साक्षिवत्पुण्यपापेभ्यो ब्रूहि सत्यं कवे मम ।१०। तस्येत्युक्तवतो लोहं पंचाशत्पलिकं समं । अग्निवर्णं न्यसे
त्पिंडं हस्तयोरुभयोरपि ।११। स तमादाय सप्तैव मंडलानि शनैर्व्रजेत् । षोडशांगुलकं ज्ञेयं मंडलं तावदंतरं ।१२। मु
क्त्वाग्निं मृदितव्रीहिरदग्धः शुद्धिमाप्नुयात् । अंतरा पतिते पिंडे संदेहे वा पुनर्हरेत् ।१३। इत्यग्निविधिः । सत्येन माभि
रक्ष त्वं वरुणेत्यभिशाप्य कं । नाभिदघ्नोदकस्थस्य गृहीत्वोरू जलं विशेत् ।१४। समकालमिषुं मुक्तमानीयान्यो जवी नरः
गते तस्मिन्निमग्नांगं पश्येच्चेच्छुद्धिमादिशेत् । इत्युदकविधिः । त्वं विष ब्रह्मणः पुत्रः सत्यधर्मे व्यवस्थितः । त्रायस्वास्मा
दभिशापात्सत्येन भव मेऽमृतं ।१६। एवमुक्त्वा विषं शार्ङ्गं भक्षयेद्धिमशैलजं । यस्य वेगैर्विना जीर्येच्छुद्धिं तस्य विनि

मा॰ वे॰ म॰

र्द्दोत ।१७। इति विणविधिः । देवानुग्रा स्वसम्पर्ययं तत्स्मामोदकस्याहरेत् । संभाग्यपायेन स्मात्तन्लानुप्रस्तिनयं ।१८। स्माव-
र्द्दतकादद्रो यस्य सो रनदेवकं । असनंन्नायते यो रंसविस्रुङ्घानसंशयः ।१९। इति कौशविधिः । विभागं चेत्पिता कुर्यादिच्छया वि-
भजेत्सुतान् । ज्येष्ठं वा श्रेष्ठभागेन सर्वे वा स्युः समांशिनः ।२०। यदि कुर्यात्समानंशान्पत्न्यः कार्याः समांशकाः । न दत्तं स्त्रीध-
नं यासां भर्त्रा वा श्वशुरेण वा ।२१। शक्तस्यानीहमानस्य किंचिद्दत्वा पृथक्क्रिया । न्यूनाधिकविभक्तानां धर्म्यः पितृकृतः स्मृतः
।२२। विभजेरन्सुताः पित्रोरूर्ध्वं रिक्थमृणं समं । मातुर्दुहितरः शेषमृणात्ताभ्य ऋतेऽन्वयः ।२३। पितृद्रव्याविरोधेन यदन्यत्स्व-
यमर्जितं । मैत्रमौद्वाहिकं चैव दायादानां न तद्भवेत् ।२४। क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हृतमप्युद्धरेत्तु यः । दायादेभ्यो न तद्दद्याद्वि-
द्यया लब्धमेव च ।२५। सामान्यार्थसमुत्थाने विभागस्तु समः स्मृतः । अनेकपितृकाणां तु पितृतो भागकल्पना ।२६। भूर्या पिता-
महोपात्ता निबन्धो द्रव्यमेव वा । तत्र स्यात्सदृशं स्वाम्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोः ।२७। विभक्तेषु सुतो जातः सवर्णायां विभागभा-
क् । दृश्याद्वा तद्विभागः स्यादायव्ययविशोधितात् ।२८। पितृभ्यां यस्य यद्दत्तं तत्तस्यैव धनं भवेत् । पितुरूर्ध्वं विभजतां
मातात्यंशं समं हरेत् ।२९। असंस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः । भगिन्यश्च निजादंशाद्दत्वांशं तु तुरीयकं ।३०।
चतुस्त्रिद्व्येकभागाः स्युर्वर्णशो ब्राह्मणात्मजाः । क्षत्रजास्त्रिद्व्येकभागा विड्जास्तु द्व्येकभागिनः ।३१। उभयोरप्यसौ
रिक्थी पिण्डदाता च धर्मतः । औरसो धर्मपत्नीजस्तत्समः पुत्रिकासुतः ।३२। अपुत्रेण परक्षेत्रे नियोगोत्पादितः सुतः ।
अन्योन्यापहृतं द्रव्यं विभक्ते यद्धि दृश्यते ।३३। तत्पुनस्ते समैरंशैर्विभजेरन्निति स्थितिः । क्षेत्रजः क्षेत्रजातस्तु स-
गोत्रेणेतरेण वा ।३४। गृहे प्रच्छन्न उत्पन्नो गूढजस्तु सुतः स्मृतः । कानीनः कन्यकाजातो मातामहसुतो मतः ।३५।
अक्षतायां क्षतायां वा जातः पौनर्भवः सुतः । दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेत् ।३६। क्रीतश्च ताभ्यां विक्रीतः कृ-
त्रिमः स्यात्स्वयं कृतः । दत्तात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भे विन्नः सहोढजः ।३७। उत्सृष्टो गृह्यते यस्तु सोऽपविद्धो भवेत्सुतः ॥

एषामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरोत्तरः । स्वर्यातस्य ह्यपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ।४२। वानप्रस्थयतिब्रह्मचारिणां

पिंडदोंऽशहरश्चैषां पूर्वाभावे परः परः ।३८। सजातीयेष्वयं प्रोक्तस्तनयेषु मया विधिः । जातोऽपि दास्यां शूद्रेण कामतोंऽशहरो भवेत् ।३९। मृते
पितरि कुर्युस्तं भ्रातरस्त्वर्द्धभागिकं । अभ्रातृको हरेत्सर्वं दुहितॄणां सुतादृते ।४०। पत्नी दुहितरश्चैव पितरौ भ्रातरस्तथा । तत्सुता गोत्रजा
बंधुशिष्यसब्रह्मचारिणः । रिक्थभागिनः क्रमेणाचार्यसच्छिष्यधर्मभ्रात्रैकतीर्थिनः ।४३। संसृष्टिनस्तु संसृष्टी सोदरस्य तु सोदर
। दद्याच्चापहरेच्चांशं जातस्य च मृतस्य च ।४४। अन्योदर्यस्तु संसृष्टी नान्योदर्यधनं हरेत् । असंसृष्ट्यपि वादद्यात्संसृष्टो नान्यमातृजः
।४५। क्लीबोऽथ पतितस्तज्जः पंगुरुन्मत्तको जडः । अंधोऽचिकित्स्यरोगाद्या भर्तव्याः स्युर्निरंशकाः ।४६। औरसाः क्षेत्रजास्त्वेषां निर्दोषा
भागहारिणः । सुताश्चैषां प्रभर्तव्या यावद्वै भर्तृसात्कृताः ।४७। अपुत्रा योषितश्चैषां भर्तव्याः साधुवृत्तयः । निर्वास्या व्यभि-
चारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च ।४८। पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमध्यग्न्युपागतं । आधिवेदनिकाद्यं च स्त्रीधनं परिकी-
र्तितं ।४९। भर्त्रा प्रीतेन यद्दत्तं स्त्रियै तस्मिन्मृतेऽपि तत् । सा यथाकाममश्नीयाद्दद्याद्वा स्थावरादृते ।५०। बंधुदत्तं त- म
था शुल्कमन्वाधेयकमेव च । अतीतायामप्रजसि बांधवास्तदवाप्नुयुः ।५१। अप्रजस्त्रीधनं भर्तुर्ब्राह्मादिषु
चतुर्ष्वपि । दुहितॄणां प्रसूता चेच्छेषेषु पितृगामि तत् ।५२। दत्वा कन्यां हरन्दण्ड्यो व्ययं दद्याच्च सोदयं । मृतायां दत्तमा-
दद्यात्परिशोध्योभयव्ययं ।५३। दुर्भिक्षे धर्मकार्ये च व्याधौ संप्रतिरोधके । गृहीतं स्त्रीधनं भर्ता न स्त्रियै दातुमर्हति
।५४। अधिविन्नस्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समं । न दत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्ते त्वर्द्धं प्रकीर्तितं ।५५। विभागनिह्नवे ज्ञातिबं-
धुसाक्ष्यभिलेखितैः । विभागभावना ज्ञेया गृहक्षेत्रैश्च यौतकैः । इति दायविभागप्रकरणं । सीम्नो विवादे क्षेत्रस्य
सामन्ताः स्थविरादयः । गोपाः सीमाकृषाणा ये सर्वे च वनगोचराः ।१। नयेयुरेते सीमानं स्थलाङ्गारतुषद्रुमैः ।
सेतुवल्मीकनिम्नास्थिचैत्याद्यैरुपलक्षितां ।२। सामन्ता वा समग्रामाश्चत्वारोऽष्टौ दशापि वा । रक्तस्रग्वसनाः ।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

सीमां नयेयुः क्षितिधारिणः ॥३॥ अथ न ते तु प्रत्ययं दद्याद्राजा तामध्यमसाहसम् । अभावे ज्ञातृचिह्नानां राजा सीम्नः प्रवर्तिता ॥४॥ आ-
था. व. न. रामायतनग्रामनिपानोद्यानवेश्मसु । एष एव विधिर्ज्ञेयो वर्षाम्बुप्रवहादिषु ॥५॥ मर्यादायाः प्रभेदे तु सीमातिक्रमणे त-
था । क्षेत्रस्य हरणे दण्डा अधमोत्तममध्यमाः ॥६॥ न निषेध्योऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः । परभूमिं हरन् कूपः स्वल्पक्षे-
त्रो बहूदकः ॥७॥ स्वामिने योऽनिवेद्यैव क्षेत्रे सेतुं प्रवर्तयेत् । उत्पन्ने स्वामिनो भोगस्तदभावे महीपतेः ॥८॥ फालाहतमपि क्षेत्रं
यो न कुर्यान्न कारयेत् । स प्रदाप्याकृष्टफलं क्षेत्रमन्येन कारयेत् ॥९॥ इति सीमाविवादप्रकरणम् । माषानष्टौ तु महिषी
सस्यघातस्य कारिणी । दण्डनीया तदर्धं तु गौस्तदर्धमजाविकम् ॥१०॥ भक्षयित्वोपविष्टानां यथोक्ताद्द्विगुणो दमः । स-
ममेषां विवीतेऽपि खरोष्ट्रं महिषीसमम् ॥११॥ यावत्सस्यं विनश्येत्तु तावत्स्यात्क्षेत्रिणः फलम् । गोपस्ताड्यस्तु गोमी
स्तु पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥१२॥ पथि ग्रामविवीतान्ते क्षेत्रे दोषो न विद्यते । अकामतः कामचारे चौरवद्दण्डमर्हति ॥
१३॥ महोक्षोत्सृष्टपशवः सूतिकागन्तुकादयः । पालो येषां न ते मोच्या दैवराजपरिप्लुताः ॥१४॥ यथार्पितान्पशून्गोपः
प्रत्यर्पयेत्तथा । प्रमादमृतनष्टांश्च प्रदाप्यः कृतवेतनः ॥१५॥ पालदोषविनाशे तु पाले दण्डो विधीयते । अर्ध-
सायं त्रयोदशपणः स्वामिनो द्रव्यमेव च ॥१६॥ ग्रामेच्छया गोप्रचारो भूमिराजवशेन वा । द्विजस्तृणैधःपुष्पाणि सर्वतः स्व-
वदाहरेत् ॥१७॥ धनुःशतं परीणाहो ग्रामक्षेत्रान्तरं भवेत् । द्वे शते कर्वटस्य स्यान्नगरस्य चतुःशतम् ॥१८॥ इति स्वामि-
पालविवादप्रकरणम् । स्वं लभेतान्यविक्रीतं क्रेतुर्दोषोऽप्रकाशिते । हीनाद्रहो हीनमूल्ये वेलाहीने च तस्करः ॥१॥
नष्टापहृतमासाद्य हर्तारं ग्राहयेन्नरम् । देशकालातिपत्तौ वा गृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥२॥ विक्रेतुर्दर्शनाच्छुद्धिः स्वामी
द्रव्यं नृपो दमम् । क्रेता मूल्यमवाप्नोति तस्माद्यस्तत्र विक्रयी ॥३॥ आगमेनोपभोगेन नष्टं भाव्यमतोऽन्यथा । पञ्चबन्धो द-
मस्तस्य राज्ञे तेनाविभाविते ॥४॥ हृतं प्रनष्टं यो द्रव्यं परहस्तादवाप्नुयात् । अनिवेद्य नृपे दण्ड्यः स तु षण्णवतिं पणान् ॥५॥

४

शौल्किकैः स्थानपालैर्वा नष्टापहृतमाहृतम् । अर्वाक्संवत्सरात्स्वामी हरेत परतो नृपः ॥६॥ पणानेकशफे दद्याच्चतुरः पञ्च
मानुषे । महिषोष्ट्रगवां द्वौ द्वौ पादं पादमजाविके ॥७॥ इति स्वाम्यविक्रयप्रकरणम् । स्वं कुटुम्बाविरोधेन देयं दारसुता-
दृते । नान्वये सति सर्वस्वं यच्चान्यस्मै प्रतिश्रुतम् ॥८॥ प्रतिग्रहः प्रकाशः स्यात्स्थावरस्य विशेषतः । देयं प्रतिश्रुतं चै-
व दत्त्वा नापहरेत्पुनः ॥९॥ इति दत्ताप्रदानिकप्रकरणम् । दशैकपञ्चसप्ताहमासत्र्यहार्धमासिकम् । बीजायोवाह्यरत्न-
स्त्रीदोह्यपुंसां परीक्षणम् ॥१०॥ अग्नौ सुवर्णमक्षीणं द्विपलं रजते शते । अष्टौ त्रपुणि सीसे च ताम्रे पञ्चदशायसि ॥११॥
शते दशपला वृद्धिरौर्णे कार्पासिके । मध्ये पञ्चपला वृद्धिः सूक्ष्मे तु त्रिपला मता ॥१२॥ कार्मिके रोमबद्धे च त्रिंशद्भा-
गः क्षयो मतः । न क्षयो न च वृद्धिश्च कौशेये वल्कलेषु ॥१३॥ देशं कालं च भोगं च ज्ञात्वा नष्टे बलाबलम् । द्रव्याणां कु-
शला ब्रूयुर्यत्तद्दाप्यमसंशयम् । इति क्रीतानुशयप्रकरणम् । दायप्राप्तगृहजातेति तो यश्चात्मविक्रयी । अन्नाति-
तः स्वयं दासोऽध्याप्तः प्रतिरूपकः ॥१५॥ बलाद्दासीकृतश्चौरैर्विक्रीतश्चापि मुच्यते । स्वामिप्राणप्रदो भक्त-
त्यागात्तन्निष्क्रयादपि ॥१६॥ प्रव्रज्यावसितो राज्ञो दास आमरणान्तिकः । वर्णानामानुलोम्येन दास्यं न प्रतिलोम-
तः ॥१७॥ कृतशिल्पोऽपि निवसेत्कृतकालं गुरोर्गृहे । अन्तेवासी गुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥१८॥ इत्यभ्युपेत्य-
शुश्रूषाप्रकरणम् । राजा कृत्वा पुरे स्थानं ब्राह्मणान्न्यस्य तत्र तु । त्रैविद्यं वृत्तिमद्ब्रूयात्स्वधर्मः पाल्यतामिति ॥१९॥ निजधर्मा-
विरोधेन यस्तु सामयिको भवेत् । सोऽपि यत्नेन संरक्ष्यो धर्मो राजकृतश्च यः ॥२०॥ गणद्रव्यं हरेद्यस्तु संविदं
लङ्घयेच्च यः । सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्राद्विप्रवासयेत् ॥२१॥ कर्तव्यं वचनं सर्वैः समूहहितवादिनाम् । य-
स्तत्र विपरीतः स्यात्स दाप्यः प्रथमं दमम् ॥२२॥ समूहकार्य आयातान्कृतकार्यान्विसर्जयेत् । स दानमा-
नसत्कारैः पूजयित्वा महीपतिः ॥२३॥ समूहकार्यप्रहितो यल्लभेत तदर्पयेत् । एकादशगुणं दाप्यो यद्यसौ ना-

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

धियेत्स्वयं ।२४। धर्मज्ञाः शुश्रूषोस्तु आत्मनेपदुः कार्यविनिमयाः । कर्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनां ।२५। श्रेणिनैगमपा
षंडिगणानामप्ययं विधिः । भेदं चैषां नृपो रक्षेत्पूर्ववृत्तिं च पालयेत् ।२६। इति संविद्व्यतिक्रमः । गृहीतवेतनः कर्म
यस्तन्न कुरुते बहेत । अनर्हं तत्समं दाप्यो भर्त्रे च द्रुतवस्करः ।२७। दाप्यस्तु दशमं भागं वाणिज्यपशुसस्यतः । अ
निश्चित्य भृतिं यस्तु कारयेत्स महीक्षिता ।२८। देशं कालं च योतीयाल्लाभं कुर्याच्च योन्यथा । तत्र तु स्वामिनश्छन्दो
धिकं देयं कृतेधिके ।२९। यो यावत्कुरुते कर्म तावत्तस्य तु वेतनं । उभयोरप्यसाध्यं चेत्साध्ये कुर्याद्यथाश्रुतं ।३०। अप्र
गृहीतं कर्म यो दाप्यस्तु दण्डकः । प्रस्थानविघ्नकृच्चैव प्रदाप्यो द्विगुणां भृतिं ।३१। प्रक्रान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं
पथि संत्यजन् । भृतिमर्द्धपथे सर्वां प्रदाप्यस्त्याजकोपि वा ।३२। इति वेतनदानप्रकरणं । लाहेशालिकदेहेलसपि
कः पंचकं शतं । गृहीत्वा तु किं न वादमस्य दशकं शतं ।१। ससस्यकालितो दद्याद्व्रीहिभागं यथाकृतं । निजमुक्त्वा हये
जेनेदयास्तंचवचःदासी । प्रदेशनृपतिनाभागेप्रसिद्धेपदूर्जमंडले । निजंसमभिकेस्यान्मेदापयेदयथानृतं ।३।द
ष्टारोल्पवहारालं सादिएष्पनएवहि । राज्ञासविदूत्रिर्कोस्या कूरादौ व्यधिदेहिनः ।४। एतन्मेकमुरवकार्यं
नकरणाकारणात् ॥ एष एव विधिर्दृष्टः प्राप्तिषूत्तेसमाहृये । इति एतत्प्रकरणं । सत्यासत्यान्यथास्तोत्रैर
नात्रोद्धिपरोणिएनं । तेषंकरोति चेद्दण्डः पणान्द्वेद्रयोदश ।१। अभितं तास्मिभगितैकातरंवानलेतिवेधा
पतंदापयेद्राजा पंचविंशतिकं दमं ।२। अर्द्धोद्गमेषु द्विगुणः परस्त्रीषूत्तमेषु च । दंडप्रणयनं कार्यं व
र्णानामनुलोमतः ।३। प्रतिलोम्यापवादेषु द्विगुणास्त्रिगुणोदमः । वर्णानामानुलोम्येन तस्मादर्द्धार्द्धहा
नितः ।४। बाहुग्रीवानेत्रसक्थिविनाशे वाग्विकेदमः । शताधिकं दंडकः पादनासाकर्णकरादिषु ।५। अशक्तस्तु
वदन्नेवं दण्डनीयः पणान्दश । तथाशक्तः प्रतिभुवं दाप्यः क्षेमाय तस्य तु ।६। पतनीयकृते क्षेपे दण्डो मध्यमसाह

मनर्घेणोपरुधतः । विक्रीणतां वा विहितो दंडउत्तमसाहस ।१३। राजनिस्यापितेयोर्घः प्रत्यहं तेन विक्रयः । क्रयो वा निस्रवस्तस्माद्वणि
जोलाभकृत्स्मृतः ।१४। स्वदेशपण्ये तु शतं वणिग्गृह्णीत पंचकं । दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयी ।१५। पण्यस्योपरि संस्थाप्य
व्ययं पण्यसमुद्भवं । अर्घोनुग्रहकृत्कार्यः क्रेतुर्विक्रेतुरेव च ।१६। गृहीतमूल्यं यः पण्यं क्रेतुर्नैव प्रयच्छति । सोदयं तस्य दाप्योसौ दिग्ला
भं वा दिगागते ।१७। विक्रेतप्रतिविक्रेयं पूर्वक्रेतर्यगृह्णति । हानिश्चेत्क्रेतृदोषेण क्रेतुरेव हि सा भवेत् ।१८। राजदैवोपघातेन पण्ये
दोषमुपागते । हानिर्विक्रेतुरेवासौ याचितस्याप्रयच्छतः ।१९। अन्यहस्ते तु विक्रीतं दुष्टं वादुष्टवद्यदि । विक्रीणीते दमस्तत्र
मूल्यात्तु द्विगुणो भवेत् ।२०। इति विक्रयः । दत्त्वार्घं द्वेषविज्ञानं पण्यानामविजानतां । क्रीत्वानानुशयः कार्यः कुर्वन्षड्भागदं
डभाक् ।२१। समवायेन वणिजां लाभार्थं कर्म कुर्वतां । लाभालाभौ यथाद्रव्यं यथा वा संविदा कृतौ ।२२। प्रतिषिद्धमनादि
ष्टं प्रमादाद्यच्च नाशितं । स तद्दद्याद्विप्लवाच्च रक्षिताद्दशमांशभाक् ।२३। अर्घप्रक्षेपणाद्विंशं भागं शुल्कं नृपो हरेत् ।
व्यासिद्धं राजयोग्यं च विक्रीतं राजगामि तत् ।२४। मिथ्या वदन्परीमाणं शुल्कस्थानादपाक्रमन् । दाप्यस्त्वष्टगुणं यश्च
सोपधक्रयविक्रयी ।२५। तरिकः स्थलजं शुल्कं गृह्णन्दाप्यः पणान्दश । ब्राह्मणप्रातिवेश्यानामेतदेवानिमंत्रणे ।२६।
देशांतरगते प्रेते द्रव्यं दायादबांधवाः । ज्ञातयो वा हरेयुस्तदागतास्तैर्विना नृपः ।२७। जिह्मं त्यजेयुर्निर्लाभमशक्तोन्ये
नकारयेत् । अनेन विधिराख्यातः ऋत्विक्कर्षककर्मिणां ।२८। ग्राहकैर्गृह्यते चोरो लोप्त्रेणाथ पदेन वा । पूर्वकर्मा
पराधी च तथा चाशुद्धवासकः ।२९। अन्येपि शंकया ग्राह्या जातिनामादिनिह्नवैः । द्यूतस्त्रीपानसक्ताश्च शुष्कभिन्नमुख
स्वराः ।३०। परद्रव्यगृहाणां च पृच्छका गूढचारिणः । निराया व्ययवंतश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ।३१। गृहीतः शंकया
चौर्ये नात्मानं चेद्विशोधयेत् । दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदंडेन दंडयेत् ।३२। चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्विविधै
र्वधैः । सचिह्नं ब्राह्मणं कृत्वा स्वराष्ट्राद्विप्रवासयेत् ।३३। घातितेपहृते दोषो ग्रामभर्तुरनिर्गते । विवीतभर्तु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पा॰ व॰ प॰

तिर्गते। विवीतभर्त्तुत्त्वयष्टिवेरोद्धतेरवीके।३४। स्वसीम्नि दद्यात् ग्रामस्तु पदं वा यत्र गच्छति। पंचग्रामी बहिः कुर्याद् ग्रामाम्
थवा पुनः।३५। वेदिका हास्तपा वा जिकुं नरा एणं च हारिणः। प्रमत्तप्रान्तिनश्चैव स्त्रलमा रोपयेन्नरान्।३६। कृतेऽपकर्तृ
भेदो करसंदंशाहीनके। कार्यौ हि तीयगृहणेकरपादैकहीनकौ।३७। तृतीय धर्महाग्रमहरणे मारतो दमः। देशकालवयः
शक्तिसंचिन्त्यं दंडकर्मणि।३८। भक्तावकाशाग्न्युदकमंत्रोपकरणव्ययान्। दत्वा चोरस्य हंतुर्वा जानतो दंड उत्तमः।३९। शस्त्रा
वपाते गर्भस्य पातने चोत्तमो दमः। उत्तमो वाधमो वापि पुरुषस्त्री प्रमापणे।४०। विप्रदुष्टां स्त्रियं चैव पुरुषघ्नीमगर्भि
णीं। सेतुभेदकरीं चाप्सु शिलां बध्वा प्रवेशयेत्।४१। विषाग्निदां पतिगुरुनिजापत्यप्रमापणीं। विकर्णकरनासोष्ठीं कृत्वा
गोभिः प्रमापयेत्।४२। अविज्ञातहतस्याशु कलहं सुतबान्धवाः। प्रष्टव्या योषितश्चास्य परपुंसि रताः पृथक्।४३। स्त्री द्र
व्य वृत्तिकामो वा केन वायं गतः सह। मृत्युदेशसमासन्नं पृच्छेयुरपि जनं शनैः।४४। क्षेत्रवेश्मवनग्रामविवीतखलदा
हकाः। राजपत्न्यभिगामी च दग्धव्यास्तु कटाग्निना।४५। इतिस्तेयप्रकरणं। पुमान्संग्रहणे ग्राह्यः केशाकेशि परस्त्रि
याः सद्यो वा कामजैश्चिह्नैः प्रतिपत्तौ द्वयोस्तथा।४६। नीवीस्तनप्रावरणसक्थिकेशावमर्शनं। अदेशकालसंभा
षः सहैकासनमेव च। स्त्री निषेधे शतं दद्याद्द्विशतं तु दमं पुमान्। प्रतिषेधे तयोर्दण्डो यथा संग्रहणे तथा। सजातावु
त्तमो दंड आनुलोम्ये तु मध्यमः। प्रातिलोम्ये वधः पुंसो नार्याः कर्णादिकर्तनं।४८। अलंकृतां हरन्कन्यामुत्तमं त्वन्यथा
धमं। दण्डं दद्यात्सवर्णासु प्रातिलोम्ये वधः स्मृतः।५०। सकामास्वनुलोमासु न दोषस्त्वन्यथा धमः। दूषणे तु करच्छेद उत्त
मायां वधस्तथा।५१। शतं स्त्री दूषणे दद्याद्द्वे तु मिथ्याभिशंसिते। पशून्गच्छञ्छतं दाप्यो हीनस्त्रीं गां च मध्यमं।५२। अव
रुद्धासु दासीषु भुजिष्यासु तथैव च। गम्यास्वपि पुमान्दाप्यः पंचाशत्पणिकं दमं।५३। प्रसह्य दास्यभिगमे दंडो
दशपणः स्मृतः। बहूनां यद्यकामासौ चतुर्विंशतिकः पृथक्।५४। गृहीतवेतना वेश्या नेच्छन्ती द्विगुणं वहेत्। अगृहीते समं
दाप्यः पुमानप्येवमेव हि।५५। अयोनौ गच्छतो योषां पुरुषं वापि मेहतः। चतुर्विंशतिको दंडस्तथा प्रव्रजितागमे।५६। अंत्याभिगमने त्वंक्यः कबंधेन प्रवासयेत्। शूद्रस्तथांत्य एव स्यादंत्यस्यार्यागमे वधः।
।५७। इति स्त्रीसंग्रहणप्रकरणम्। ऊनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनं। पारदारिकचौरं वा मुंचतो दंड उत्तमः।१। अभ
क्ष्येण द्विजं दूष्यं दंड्य उत्तमसाहसं। मध्यमं क्षत्रियं वैश्यं प्रथमं शूद्रमर्धिकं।२। स्वर्णकूटकमाहारी विमांसस्य च विक्रयी।
अंगहीनस्तु कर्तव्यो दाप्यश्चोत्तमसाहसं।३। चतुष्पादकृतो दोषो नापेहीति प्रजल्पतः। काष्ठलोष्टेषुपाषाणबाहुयु
ग्यकृतस्तथा।४। छिन्ननास्येन यानेन तथा भग्नयुगादिना। पश्चाच्चैवापसरता हिंसने स्वाम्यदोषभाक्।५। शक्तोऽप्यमो
क्षयन्स्वामी दंष्ट्रिणां शृंगिणां तथा। प्रथमं साहसं दद्याद्विक्रुष्टे द्विगुणं तथा।६। जारं चौरेत्यभिवदन्दाप्यः पंच
शतं दमं। उपजीव्य धनं मुंचंस्तदेवाष्टगुणीकृतं।७। राज्ञोऽनिष्टप्रवक्तारं तस्यैवाक्रोशकारिणं। तन्मंत्रस्य च भेत्तारं
छित्वा जिह्वां प्रवासयेत्।८। मृतांगलग्नविक्रेतुर्गुरोस्ताडयितुस्तथा। राजयानासनारोढुर्दंड उत्तमसाहसः।९।
द्विनेत्रभेदिनो राजद्विष्टादेशकृतस्तथा। विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवतोऽष्टशतो दमः।१०। दुर्दृष्टांस्तु पुनर्दृष्ट्वा व्यवहारान्नृपेण तु। सभ्याः
सजयिनो दंड्या विवादाद्द्विगुणं दमं।१२। यो मन्येताजितोऽस्मीति न्यायेनापि पराजितः। तमायान्तं पुनर्जित्वा दापयेद्द्वि
गुणं दमं।१३। राज्ञान्यायेन यो दंडो गृहीतो वरुणाय तं। निवेद्य दद्याद्विप्रेभ्यः स्वयं त्रिंशद्गुणीकृतं।१४। एवमुद्धृत्य द
ण्डं विशुद्धः पापकर्मिणं। स्वधर्मस्थापनाद्राजा प्राप्नोति धर्ममुत्तमं।१५। इति याज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे द्वितीयो
ध्यायः।। । । - कृतद्विवर्षे निखनेन्न कुर्यादुदकं ततः। आश्मशानादनुव्रज्य इतरो ज्ञातिभिर्वृतः।१। यमसूक्तं त
था गाथा जपद्भिर्लौकिकाग्निना। स दग्धव्य उपेतश्चेदाहिताग्न्यावृतार्थवत्।२। सप्तमाद्दशमाद्वापि ज्ञातयोऽभ्यु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पा. ब. म.

पचंगव्यं । अथवा सोमसुवद्धयमनेनापि तद्दिनमुक्तेः ३ । एवं मातामहाचार्यप्रेतानां चोदकक्रिया । कामोदकं सखिप्रत्तास्वस्रीयश्व-
शुरर्त्विजां ४ । सकृत्प्रसिंचेदुदकं नामगोत्रेण वाग्यताः । न ब्रह्मचारिणः कुर्युरुदकं पतितास्तथा ॥ ५ । पाषण्डमाश्रितास्तेना
भर्तृघ्न्यः कामगादिकाः । सुरापा आत्मघातिन्यो नाशौचोदकभाजनाः ॥ ६ । कृतोदकान् समुत्तीर्णान् मृदुशाड्वलसंस्थितान् । स्नाता
नपवदेयुस्तानितिहासैः पुरातनैः ॥ ७ । मानुष्ये कदलीस्तम्भनिःसारे सारमार्गणं । यः करोति स संमूढो जलबुद्बुदसन्निभे ।
पंचधा संभृतः कायो यदि पंचत्वमागतः । कर्मभिः स्वशरीरोत्थैस्तत्र का परिदेवना ॥ ८ । गन्त्री वसुमती नाशमुदधिर्दैवता-
नि च । फेनप्रख्यः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ ९ । श्लेष्माश्रु बान्धवैर्मुक्तं प्रेतो भुंक्ते यतोऽवशः । तस्मान्न रोदितव्यं हि
क्रियाः कार्याः स्वशक्तितः ॥ १० । इति संश्रुत्य गच्छेयुर्गृहान् बालपुरस्सराः । विदश्य निम्बपत्राणि नियता द्वारि वेश्मनः ॥
११ । आचम्याग्न्यादि सलिलं गोमयं गौरसर्षपान् । प्रविशेयुः समालभ्य कृत्वाश्मनि पदं शनैः । १२ । प्रवेशनादिकं कर्म प्रे-
तसंस्पर्शिनामपि । इच्छतां तत्क्षणाच्छुद्धिः परेषां स्नानसंयमात् । १३ । आचार्यपित्रुपाध्यायान् निर्हृत्यापि व्रती व्र-
ती । सकटान्नं च नाश्नीयान्न च तैः सह संविशेत् । १४ । क्रीतलब्धाशना भूमौ स्वपेयुस्ते पृथक् पृथक् । पिण्डयज्ञावृता
देयं प्रेतायान्नं दिनत्रयं । १५ । जलमेकाहमाकाशे स्थाप्यं क्षीरं च मृण्मये । वैतानोपासनाः कार्याः क्रियाश्च श्रुतिचो-
दनात् । १६ । पित्रोस्तु सूतकं मातुस्तदसृग्दर्शनाद्ध्रुवं । तदहर्न प्रदुष्येत पूर्वेषां जन्मकारणात् । १७ । त्रिरात्रं दशरात्रं
वा शावमाशौचमिष्यते । ऊनद्विवर्ष उभयोः सूतकं मातुरेव हि । १८ । अन्तरा जन्ममरणे शेषाहोभिर्विशुध्यति । गा-
र्भस्रावे मासतुल्या निशाः शुद्धेस्तु कारणं । १९ । हतानां नृपगोविप्रैरन्वक्षं चात्मघातिनां । प्रोषिते कालशेषः स्या-
द्द्वादशाहानि विशः पंचदशैव तु । त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तदर्धं न्यायवर्तिनः ॥ २२ । अहस्त्वदत्तकन्यासु बालेषु च
विशोधनं । गुर्वन्तेवास्यनूचानमातुलश्रोत्रियेषु च । २३ । अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्यगतासु च । निवासराजनि
प्रेते तदहः शुद्धिकारणं । २४ । ब्राह्मणेनानुगन्तव्यो न शूद्रो न द्विजः क्वचित् । अनुगम्याम्भसि स्नात्वा स्पृष्ट्वाग्निं घृतभुक् शु-

७

पा. ब. म.

चिः ॥ २५ । महीपतीनां नाशौचं हतानां विद्युता तथा । गोब्राह्मणार्थे संग्रामे यस्य चेच्छति भूमिपः ॥ २६ । ऋत्विजां दीक्षि-
तानां च यज्ञियं कर्म कुर्वतां । सत्रिव्रतिब्रह्मचारिदातृब्रह्मविदां तथा । २७ । दाने विवाहे यज्ञे च संग्रामे देशविप्लवे । आ-
पद्यपि च कष्टायां सद्यः शौचं विधीयते । २८ । उदक्याशुचिभिः स्नायात् संस्पृष्टस्तैरुपस्पृशेत् । अब्लिंगानि जपेच्चैव गा-
यत्रीं मनसा सकृत् । २९ । कालोऽग्निः कर्म मृद्वायुर्मनो ज्ञानं तपो जलं । पश्चात्तापो निराहारः सर्वेऽमी शुद्धिहेतवः ॥ ३० । अका-
र्यकारिणां दानं वेगो नद्यास्तु शुद्धिकृत् ॥ शोध्यस्य मृच्च तोयं च संन्यासो वै द्विजन्मनां । ३१ । तपो वेदविदां क्षान्तिर्वि-
दुषां वर्ष्मणो जलं । जपः प्रच्छन्नपापानां मनसः सत्यमुच्यते । ३२ । भूतात्मनस्तपो विद्ये बुद्धेर्ज्ञानं विशोधनं । क्षेत्रज्ञस्येश्व-
रज्ञानाद्विशुद्धिः परमा मता । ३३ । इत्याशौचप्रकरणं । क्षात्रेण कर्मणा जीवेद्विशां वाप्यापदि द्विजः ।

८

Indira Gandhi National
Centre for the Arts